Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет,
Никшић, Црна Гора

DOI 10.5937/kultura1756117J

УДК 101.9:316.75

14(=163.41):929

стручни рад

КА РАЗУМЕВАЊУ НАЦИОНАЛНЕ ПРИПАДНОСТИ, СРПСКИХ ФИЛОЗОФА И СРПСКЕ ФИЛОЗОФИЈЕ

Сажетак: У овој расправи се разматрају различити аспекти вишедимензионалног феномена националне припадности, те прикључујући се на то одређују појмови „српских филозофа” и „српске филозофије”. При том се заступа теза, да се разумевање и одређивање националне саприпадности најпримереније да лоцирати у зону пресека између базичног етничког идентитета рода са једне, и на њему се даље конституишућег културно-историјског идентитета са друге и експликовати преко прожимања једнога и другог. Национална саприпадност укључује заправо три димензије: генетско-родовску, персонално-децизионистичку и културно-историјску. Као српска филозофија у изворном смислу одређују се онда првенствено оне концепције, које стварају и заступају аутори, персонални носиоци српског националног идентитета.

Кључне речи: национална припадност, српски филозофи, српска филозофија

Последњих година код нас су учестале расправе о „српској филозофији” и њеној историји. Предикат „српска” би при том вероватно упућивао на одређену националност и

одговарајућу националну културу. Али, разумевање смисла датог предиката у тим расправама обично остаје подра-
зумевано уместо разјашњено. Тако би се најпре отворило
питање, како тачно схватити саму националну припадност.
Даље, која би се то филозофија могла легитимно означити
као „српска филозофија”, који аутори као „српски фило-
зофи”? Дакле, прво би се поставило питање значења израза
„национална филозофија” и „национални филозофи”, те он-
да и претходно поменутих као својеврсне спецификације тог
општег значења. То су релевантна, значајна питања у односу
на нашу духовну ситуацију времена, исцрпнији одговор на
која би изискивао једно обухватније разматрање. Ипак, по-
кушао бих да се у сажетијој форми приближим одговорима
на назначена питања.

Када се ради о самој националности, то она не би требала
бити схваћена једино у оном (а) најужем, генетском смислу –
смислу који се тиче на-рођености, припадности одређеној
подврсти људских врсте, те поступног урастања у њен језик
и обичаје већ од најранијег узраста,¹ него уједно и у (б) про-
ширеном смислу прикључне националне самосвести, сло-
бодног властитог *саморазумевања* филозофских аутора као
припадника управо српској нацији, националној заједници
Срба, ма где ти аутори живели. У односу на (а) ваља приме-
тити да, као што је познато, и сама реч *patio* потиче од израза
nasci у смислу „бити рођен”, „родити се”. Тако да се такође
и у складу са том етимологијом, одређеном народу понајпре
припада тиме, што се је у њему управо *рођено*. (Наравно, не
у чисто контекстуалном смислу, већ управо као *потомак* не-
ких других припадника истога народа, са последњим пове-
заних кроз след низа генерација. Као што што је већ истак-
нуто, то није међутим једини и искључиви основ стицања
статуса одређене националне саприпадности.) Други момен-
ат (б) је штавише исто тако суштински, према модерним
схватањима по свом значају чак и поравнат са (а)! Њиме се
истиче моменат потоњег аутономног и самосвесног *самоо-*
дређења сваког људског субјекта полазећи од одговарајућег

1 То уско схватање националности је посебно оштро критиковао Милан
Кангрга (обратити пажњу на за то занимљиву и подстицајну његову
књигу *Национализам или демократија*, Сремски Карловци – Нови Сад
2002, која ипак уједно доноси и нека оспорива, једнострана гледишта.
За једну критику негирања реалистичности националног идентите-
та упоредити пак мој полемички текст *Национално биће није сабласна
метафизичка супстанција*, *Политика*, културни додатак, 5. јул 2013. У
ономе што следи, појмови „народ” и „нација” ће бити паралелно упо-
требљавани као практично синонимни. Тиме уопште не спорим, да је
могуће те може бити сврсисходно и њихово раздвајање – нпр. баш на
начин на који то подузима Кангрга у поменутом спису. За сврхе овог раз-
матрања, ти појмови се пак могу третирали и као узајамно заменљиви.

властитог рефлектованог националног осећања и (само) свести, у односу на питање националне саприпадности. Последње се онда Ернест Ренан (Renan) заоштрено изразио у виду познате изреке, да је националност *један плебисцит који се свакодневно понавља* (!). Ова изазовна формулација заправо истиче околност, да након рођења, кроз укупни потоњи живот људске јединке питање националне самосвести и самоодређивања *остаје принципијелно отворено*. Оно се, међутим, како бих желео приметити, ипак реално не поставља сваког дана изнова, већ обично бива одлучено за један дужи период (који се често, или најчешће протеже на читав људски живот), уз сразмерно ретке промене, односно варирања. Најзад, уколико до последњих и дође, оне се обично не дешавају виšekратно.

Одредницама (а) и (б) се дефинише етничка представа националности у базичном смислу речи, субјекти који испуњавају те одреднице у релацији према српском народу се дакле могу сматрати етничким Србима. Та представа се изворно везује за *заједницу генезе* (*Abstammungsgemeinschaft*), *номизација* и порекла рода, каква се остварује преко низа узастопних генерација људи током историјског развоја, те посредством традиције и васпитавања преноси такође и на потомке, њихову самосвест и саодношење. Укључујући при том и онај додатни моменат изграђене јединствене националне самосвести, слободног индивидуалног *саморазумевања* као неотклоњиву употпуњујућу компоненту.

Предикат одређене, српске националности се даље може разумети и у (в) духовном смислу формалне ситуираности и укореењености у специфични контекст српске *културе*, дакле у културној традицији одређеног рода у њеним развијеним формама. Културу ваља при том схватити у оном ширем смислу, који укључује такође и правно-политичке аспекте, те дакле и државност. Као интеграциона подлога конститутивна за националну припадност се овде онда јавља и *недељива заједничка историја*, одн. одговарајућа историјска искуства, те учествовање у исто тако заједничким, идентитетским *сећањима* и *њима одговарајућој нарави*. Та, највећим делом наслеђена и прихваћена сећања, у принципу се могу тицати свих релевантних збивања у историји једнога народа, а пре свега оних, која су била од капиталног значаја за битне развоје који су се у њој одиграли а који представљају димензију *самоосвећивања*, релативно јединствене националне самосвести у односу на одговарајуће историјске реалности и властито индивидуално, фамилијарно, генерацијско... ситуирање у њима. При том се ради о једном активном, *партиципативном разумевању* властите историје

у оквиру којег је лично инволвирано, не стојећи дакле према последњој на оној неутралној дистанци историографије, етнологије, културне антропологије... ! Примера ради, Јевреји себе разумеју као припаднике једног народа, који је био у египатском ропству, вратио се из тог ропства у земљу својих предака, створио властиту државну заједницу, да би је касније изгубио, те онда изнова у двадесетом столећу изградио као модерну државу Израел и као припаднике таквог народа, чији значајни делови традиционално живе у расејању широм света, и деле нека болна заједничка специфична историјска искуства, попут маргинализовања, прогањања, програма и чак холокауста. Аналогно томе стоје ствари и са припадницима других народа, при чему онај својствени садржај њихових историјских искустава, партиципативног разумевања идеја и вредности којима је историја њиховог рода била прожета и са њима повезаних сећања, наравно варира у зависности од свагдашњег профила њиховог особеног историјског усуда, тако да индивидуе или групе које би себе изузимале из заједничке историје и заједничких, колективних сећања, тиме себе лишавају неких врло важних, суштаствених елемената националне припадности, односно одговарајуће самосвести. Без њих, они практично стају једном ногом на становиште космополитизма, уз још могуће пратеће задржавање етничке националности у претходно одређеном, ужем смислу.

У случају интелектуалаца, (в) може такође подразумевати уједно и саприпадност одређеној, у овом случају српској *академској заједници*. Овде релевантна сећања би онда била она, везана за дешавања унутар те заједнице, т. ј. уже струке којој се припада. Историја о којој се најнепосредније ради била би у том случају она српске филозофије, њене генезе и потоњих развоја. У датом смислу, бити српски филозоф могло би подразумевати такође и дељење заједничког интелектуално-историјског искуства, поседовање сећања на *историјске развоје српске филозофије*, идеје и вредности којима су они била прожета – укључујући ту њена преплитања са другим елементима српске духовности, те са *широм историјом идеја* европске цивилизације и одређено (само) разумевање властите *ситуираности* у ту историју. Примера ради, сећање на хуманистичке вредности изражене кроз српски неомарксизам и хуманизам средине прошлога столећа, у делима Марковића, Ђурића, Животића, Дамњановића, Стојановића ... (уз узимање у обзир такође и њихове особене повезаности са одговарајућим идејним усмерењима класичне и модерне европске филозофије).

Компонента (в) би, генерално узевши, најпре укључивала артикулисање властитих мисли, идеја, путем особеног српског *језичког израза* као и одређену амбијенталну повезаност са специфичним српским културним предањем, укореењеност у исто. Овде се дакле ради већ о културном (прецизније: културно-историјском) идентитету људи, уколико се њиме употпуњава и надограђује онај базични, родовско-етнички идентитет. У ствари, могло би се са доста резона сматрати, да се питање разумевања и одређивања националности, националне саприпадности у њеном модерном смислу, укупно узевши најпримереније да сместити у *зону пресека између базичног етничког идентитета рода са једне, и на њему конституисаног културног (тј. културно-историјског) идентитета, с друге стране!*

Одатле водеће питање о ситуираности појединаца у српском академском простору, повезаност са националним образовно-научним *институцијама*, културно-интелектуалним *покретима* и *дешавањима* у истом контексту, се такође може надовезати на питање основа културног идентитета. Оно пак, како се чини, не мора имати и статус стриктно нужног услова за последње. Испуњеност тог аспекта се пре може сматрати једним заокружујућим, па можда и пожељним моментом у односу на укупан статус интелектуалца са националним предзнаком. Али не и нечим, што безусловно мора бити присутно, како би се уопште имало право на тај статус!

За разлику од претходног, *формалног* мерила (в) припадности српској филозофији одређених аутора – концепција, могућ је још један даљи искорак у правцу додатног истицања исто тако и једног *садржинског* мерила. Наиме у смислу (г) извесног потенцијалног личног надовезивања на саме *својствене садржаје традиције српске духовности* (садржаје писмености и књижевности, научних и филозофских остварења, хришћанско-православног предања...) у склопу властитог интелектуалног деловања и стварања. Као што ћемо одмах видети, ова потенцијална одредбена компонента појмова „српска филозофија” и „српски филозоф” собом отвара извесне дилеме, услед чега није упутно за њом безупитно и безусловно посезати.

При том би се могло сматрати, да пред собом имамо такорећи оптималан, срећан случај конституисања националности интелектуалних делатника онда, када је дата *коинциденција свих* поменутих момената. Другим речима, када је на делу својеврсно синтетичко јединство (I) рођености и узрастања у једном народу, (II) усаглашено властито саморазумевање као припадника тог истог народа, (III) уклопљеност у његову специфичну културу (и историју), те (IV) надовезивање

на својствене садржаје одговарајуће националне духовне традиције. Таквих случајева јединствености, конвергенције порекла у смислу рођености, језика, саморазумевања, ситуираности у културном предању и прихватања специфичних садржаја духовности, свакако има. Али уједно нису ретки ни супротни случајеви дивергенције, раздвојености – почев од базичних компоненти (а) и (б), а онда још и више у односу на оне даље, надограђујуће компоненте (в) и (г). И то ваља узети у обзир при свеколиким одређивањима по питању, ко су то српски филозофи и *шта је* то српска филозофија!

У односу на компоненту (г) се утолико мора бити крајње обазрив, како би се избегло иначе претеће својеврсно *идеологизовање* појма „српске филозофије”, уколико се веже за *идејне садржаје* једног одређеног профила. При чему би онда филозофске концепције другачијег профила биле унапред изузете из корпуса српске филозофије, и пребачене у мундијализам! Тиме пак не бива потпуно обесмишљено и само мерило (г) као такво, али њега очито треба третирати на другачији, флексибилан и наглашено опрезан начин, пре свега, не као нужан услов сматрања нечега српском филозофијом, него управо као један могући додатни аспект. Онда се може говорити о српској филозофији у једном формално потпунијем, заокруженијем смислу, него када се једино узму у обзир аспекти а), б) и в). У том потпунијем смислу се руском филозофијом могу сматрати дела Берђајева, Шестова, Соловјова из периода њихове тесне везаности за руско-православно духовно предање. За разлику од тога, концепције руских хегелијанаца, марксиста би биле производ руске филозофије, која се базира на претходно изложеним аспектима. У последњем смислу је рецимо представник историјског материјализма Г. В. Плеханов, несумњиво руски филозоф, а његова концепција једно дело руске филозофије. Православни персонализам јесте пак руска филозофија такође и у оном формално потпунијем, заокруженијем смислу. То међутим наравно не значи, да би самим тим последња требала важити као концепцијски боља од филозофије Плеханова, да би њени носиоци самим тим били већи руски филозофи но последњи. О томе се наравно може одлучивати једино још на основу стручних критеријума, какви иначе важе наднационално, за било какве филозофске концепције и било где у целом свету! Оно што пак остаје да важи, јесте да би се филозофија хришћанског персонализма у једном *формално-културолошки* потпунијем смислу могла сматрати управо руском филозофијом, но што се то исто може сматрати у односу на филозофију историјског материјализма Плеханова, као идејно-историјски везану за марксистичку класику.

Додуше, и овде је могуће дати тачку гледишта релативиса-ти с обзиром на следећа два аспекта. „Увезене” филозофске концепције могу узети маха, одомаћити се и даље развијати такође и у оквирима једне друге културе, која није истоветна са њиховом матичном културом у којој су изворно биле кон-ципиране, па се тако онда може говорити и о *британском хе-гелијанизму* (рецимо једног Т. Х. Грина – Green), а одговара-јући аутори означавају као „британски хегелијанци”. Осим тога, одређене изворно у неким другим културним контек-стима, филозофске обликоване концепције могу остварити извешан прикључак на идејно-друштвене прилике у неким даљим културама, односно друштвима одређеног историј-ског периода, попут марксизма у Русији. Утолико би руски марксизам у првој половини XX столећа представљао уједно артикулисање одређеног властитог *друштвено-историјског искуства* и политичких тежњи дела руског народа – пре све-га једног дела руске интелигенције, али такође и ширих дру-штвених слојева. Руске варијанте марксизма са њима свој-ственим особеностима стога и у једном снажнијем смислу могу бити сматране такође једном *руском* филозофијом – упркос томе што су њихови изворни идејно-програмски им-пулси примљени из једне друге средине, односно културе (наиме немачке)!

Претходним се уједно показује тешка одрживост Маркови-ћевог (1999) инсистирања на стриктном *подвајању* фило-зофских концепција, које су формиране у „страним центри-ма”, од оних стасалих у контексту наше властите средине и њене културе. То не значи да разлучивање једнога и другог не би имало никаквог смисла. Али, оно заправо нема фун-даменталистички карактер! Разликовања о којима се ради су флуидна, и може се такође говорити о *интеркултурал-ним преливањима* утицаја идеја из једних светских цент-ра и средина у друге центре, које, хвала Богу, ипак не дели нека непремостива провалија која би онемогућавала пло-дноне контакте и прелазе између једних и других. Укупне националне културе се по правилу образују под деловањем разноврсних, *различитих утицаја*, међу њима и таквих, ко-ји долазе споља, те бивају интегрисани у јединствену обу-хватну целину једне одређене националне културе, схваће-не као крајњи синтетички производ разноврсних утицајних компонената.

Да сада укажемо и на неке консеквенце претходно предло-женог одређења појма „српских филозофа” и „српске фило-зофије”, одн. исти додатно уобличио. Тако би рецимо с об-зиром на то одређење важило, да је Марковић (1999) дао јед-ну спорну класификацију, уврстивши у српску филозофију

и – иначе интернационално давно признатог аутора – Игора Приморца. Пошто овај наине не само што није српског етничког порекла, већ уједно уопште не разуме себе као једног српског интелектуалца. Такође језик којим пише, он не сматра српским језиком, а о некаквом надовезивању на српску духовност и културну традицију да и не говоримо. Тачно је једино то, да је он једно време *деловао* у српском националном академском контексту, уколико је београдски универзитет једна важна компонента истога. То је међутим недовољно за његово увршћивање у српску филозофију (или чак међу српске филозофе) у оном правом, претходно утврђеном смислу речи. То наравно не треба никако сматрати личним недостатком самог Приморца, већ једним релевантним недостатком Марковићеве класификације! Једино још у склопу једног помереног, ширег, од везивања на националну саприпадност разерешеног, *чисто контекстуалистичког* разумевања појма „српска филозофија”, Приморчеви би се списи из периода његовог деловања на београдској академској сцени некако дали уврстити у њу.

У односу на претходно изложене четири димензије националне саприпадности, прве две су темељне, тј. без њихове испуњености би се тешко могло говорити о српским филозофима и српској филозофији – уколико је се разуме као скуп идеја, концепција заступаних од стране аутора који су лично етнички Срби, одн. српске националности. Даља, трећа димензија је такође веома важна, и њена испуњеност би се могла сматрати пожељном. Заправо, као што је претходно већ било назначено, у једном ширем, пунијем смислу националност би подразумевала *узајамно употпуњавање и прожимање родовско-етничког и саприпадног културног идентитета* – дакле обједињујуће садејство компонената (а), (б) и (в). Прелаз од (а) ка (б) се почиње одвијати већ на раном узрасту јединки, кроз учење матерњег језика и при свајање неких елементарних обичаја понашања, практикованих у датом народу, односно унутар свагдашње националне културе. При том се оно што последњи такорећи везује на први поглед може сагледати у томе, што национална култура није никаква слободно лебдећа конструкција, већ је у ствари свагда *производ* одређеног релативно јединственог *рода*, његовог самоизражавања и освешћујућег артикулисања. Овде, при разматрању узајамних односа оних одредбених компоненти националног идентитета ваља имати у виду такође и могућност, да неко у генетичком смислу буде (бар по основу етничког статуса једнога од родитеља) српског порекла, као што је то по очевој линији случај рецимо са Миланом *Кангргом* (сином Душана) или Руђером *Бошковићем* (од оца Николе из Попова поља), али да себе лично не разуме

као припадника српског народа, нити се изражава и пише српским језиком. Такви интелектуалци делимично српског порекла имају наравно *слободу самоодређивања*, тј. остављен им је лични избор, да могу себе разумети као Србе или не. Бошковић и Кангрга су онда ту слободу реализовали, и они при том нису себе разумели нити одредили као припаднике српског народа. Стога онда није ни упутно, класификовати их као српске филозофе, па се из датих разлога тешко може прихватити и класификовање Руђера Бошковића као српског филозофа – какво је рецимо била подузела Ксенија Атанасијевић (2006). Највише што се у таквим случајевима може изрећи, било би чињенички оправдано указивање на присутност такође и српске компоненте са значајним уделом у њиховом пореклу, као што би то иначе, како изгледа, вероватно могло важити и за чувеног аустријског филозофа и социолога, Ернста Топича (Topitsch) – изворно Топића.² Они се не могу једноставно сврставати у српске интелектуалце и Србе, безупитно прикључивати српском националном корпусу и српској филозофији, јер нам то наине не допушта конститутивни елемент (б) националног идентитета.

У ствари, с обзиром на однос компоненти (а) и (б) националног идентитета се може приметити следеће: Остајање једино при (а) би могло бити схваћено као тек *биолошко-расно* схватање националности, док би инсистирање само на (б) без уважавања (а), разрешено од истога, могло представљати једно пуко *конвенционално* поимање и фиксирање националности. Последње онда не би важило једино у случајевима национално мешовитог састава родитељског пара. Или шире узевши, датости етнички у мањој или већој мери *хетерогеног етничког састава* породице, одговарајућег породичног стабла. Такође, могло би се сматрати, да инсистирање на (б) које је би било садржајно различито од (а), упркос могућим резервама, није нужно сасвим произвољно, уколико су уједно убедљиво испуњене компоненте (в) и (г). А особито, уколико се ради о досељеницима и припадницима тзв. миграционих народа! У пракси су тако познати и специфични случајеви тзв. „националности по *избору*”. То је једно (само)одређивање, за којим обично посежу управо досељеници, опредељујући се да преузму националност оне земље, у коју су се уселили – било

2 Премда Топичево порекло (по очевој линији) није довољно прецизно утврђено, он је, како сам се могао обавестити код упућених аустријских колега, у комуникацији са својим најближим сарадницима саопштавао да његова породица потиче из једног негдашњег југословенског подручја, „већински настањеног Србима”. Одатле се онда са извесном вероватноћом може закључити његово *парцијално српско* фамилијарно порекло (по наведеној линији).

националност одговарајућег матичног, конститутивног народа, или такозвану *државну* националност (*Staatsnation*).³ Тако, можда по укупности остварених домета највећи филозоф XX столећа, Карл Р. Попер (Popper), премда јасно јеврејског етничког порекла (унук Израела Попера), себе није разумевао као припадника јеврејског народа, већ као Аустријанца (*Wahlösterreicher*), да би онда касније по основу држављанства постао натурализован Британац, сада већ у смислу државне националности да би позних седамдесетих година изнова задобио и аустријско држављанство.) То Поперово опредељење у смислу компоненте (б) јесте с обзиром на базичну компоненту националности (а) било конвенционално, али не и сасвим произвољно. Управо с обзиром на паралелну испуњеност компоненти (в) и (з), његове личне интелектуалне узраслости у немачки језик, аустријску културу и науку, и кроз њих изражене својствене садржаје. Такође имајући у виду онај јединствени миленијумски усуд јеврејског народа као планетарних миграната, чији су делови након интегрисања у усељеничке земље показивали склоност ка прихватању њихове (етничке или државне) националности као свог даљег националног идентитета. – Неки пут уз задржавање своје јудаистичке конфесије, други пут пак и уз конвертовање у неку од конфесија свагдашње усељеничке земље. Тако су се и Поперови родитељи, не и уз здушно одобравање јеврејске заједнице у Бечу, тек неколико година након њиховог венчања обављеног у синагоги, били определили за прелазак у протестантство, сматрајући то питањем грађанске пристojности. А сам је Попер, рођен и крштен као протестант, вероватно једним делом баш у следу овакве особене фамилијарне генезе, касније радо – ако не и са извесном дозом цинизма – истицао *хегеловско* иронично одређење нације као скупа људи *уједињених заједничком заблудом у погледу њихове историје*. Занимљиво је његово лично објашњење властитог опредељења по питању националности, које је гласило овако:

„Ја сам јеврејског порекла, али ... се гнушам сваког облика расизма и национализма; и ја никада нисам припадао јеврејској верској заједници. Стога не видим, на којој основи бих себе могао сматрати Јеврејином”⁴.

У том објашњењу је најпре видљиво одбијање *генетско-етничког* чиниоца као подлоге при саморазумевању

3 У свету се често преплићу два значења појма *nationality*: оно у *етничком*, и оно у *државном* смислу. Тако један те исти субјект може у првом смислу бити Француз (или Италијан), а у другом Швајцарац.

4 Hacothen, M. H. (2000) *Karl Popper – The Formative Years, 1902-1945*, Cambridge, p. 308.

националне припадности, уз његово оспориво имплицитно довођење у везу или чак поравнавање са „расизмом” (и „национализмом”) – у маниру сличном Кангргином и уједно истицање одсутности одговарајуће *културолошке* компоненте, превасходно по *конфесионалној* основи (питање личног партиципирања у традицији *јудаизма*), потребне за одговарајуће национално саморазумевање. Те две ставке Попер је онда сматрао сасвим довољним за повлачење консеквенце стриктне неприпадности јеврејској нацији, тј. за то, да себе (унука Израела Попера) не треба сматрати Јеврејином!

Овакви случајеви припадника *миграционих* народа, досељеника конвертита, посебно занимљивим за социјално-психолошко (али такође и индивидуално-психолошко) разматрање, не могу се међутим третирали као општи модел за сагледавање питања националног идентитета, већ ипак знатно пре као његов сасвим специфичан случај. Последњи додуше баца одређено светло на својствену *комплексност* датог питања, али не пружа уједно и обавезујућу матрицу за његово решавање!

Све претходно изложене компоненте националног идентитета се могу свести на три кључна аспекта:

1. *Генетски* аспект (питање порекла, рода, етничке усидрености);
2. *Персонално-децизионистички* аспект (питање саморазумевања, *самоодређивања*);
3. *Културно-институционални* аспект (питање контекстуалне ситуираности и уклопљености у одређену националну културу).

Сва три аспекта се прожимају и преплићу у *укупној конституицији* очито *вишедимензионалног феномена* националног идентитета! Најцеловитије је тај феномен конституисан код датости усаглашеног, узајамно употпуњујућег надовезивања сва три аспекта. За његову базичну утемељеност је пак довољно хармонизовано садејство (1) и (2). А само у изузетним, претходно назначеним случајевима, и такво садејство (2) и (3). Тако се као Француз и француски филозоф може изјаснити и неко, коме родитељи нису нужно Французи, уколико он рецимо долази из неке од франкофонских земаља, своју мисао артикулише кроз специфични француски језички израз, себе разуме као саприпадног управо француској култури, у њој је интелектуално стасао бивајући интегрисан у француске академске установе, у свом делу се надовезује на неке специфичне садржаје француске духовности и филозофије... Владимир Јанкелевич (Jankelevitch),

премда руског (те једним делом и јеврејског) етничког порекла, се у склопу свог дугог деловања унутар француске културе, писања на француском језику и деловања на академској институцији Универзитета у Паризу такође оправдано класификује као *француски* филозоф. Са друге стране, Лев *Шестов*, премда јеврејског порекла, по истом односу се класификује као *руски* филозоф. Слично важи и за истакнутог савременог америчког филозофа Николаса *Решера* (Rescher), који је јасно *немачког* етничког порекла, али је након досељивања у САД у врло раном узрасту, у међувремену постао натурализован *Американац*. Неки пут се додуше користе и двојне одреднице „француски филозоф руског порекла”, одн. „руски филозоф јеврејског порекла”, при чему овакви амалгами остављају отвореном могућност, да се акценат може стављати више на један, или више на други део датих одредби. Оне евентуално могу да буду схваћене и као атрибуисање својеврсне двоструке, *двозначне* националности, тј. тзв. „раздељеног идентитета”.

На овом месту бих се присетио своједобне изјаве познатог немачког социолога и цењеног политичког мислиоца Ралфа *Дарендорфа* (Dahrendorf), дате након његовог дужег академског и политичког ангажовања у Уједињеном краљевству, да се наине више не осећа као Немац! Уједно се међутим није изјаснио ни као Енглез, Британац, већ је изгледа заузео пре једну *космополитску* позицију, доживљавајући себе као грађанина света – што се иначе врло добро уклопило са његовим личним општим либералистичким светоназором. Овакви случајеви нам показују, да национални идентитет у смислу садејства компоненти (а) и (б) може под дуготрајним утицајем једне друге културе и исто тако другачијег животног амбијента такође да избледи и да онда то упражњено место у погледу националне самосвести може заузети или космополитизам (*Weltbürgertum*), или пак неки други национални идентитет – евентуално у смислу државне националности. То онда може бити случај код миграционих народа на планетарном нивоу. Наравно, свеколика оваква индивидуална или групна варирања у погледу разумевања властитог националног идентитета ће утолико бити природнија, потпуније утемељена, уколико је на разини компоненте (а) дат случај партиципирања јединки више нација у укупном саставу свагдашње фамилије, дакле извесне етничке *хетерогености* унутар свагдашњег властитог породичног стабла.

На основу претходног, бива дакле јасном изражена својствена *комплексност* феномена националног идентитета, његова вишедимензионалност! То пак не значи и његову не-реалистичност, те могућу легитимност једног произвољног

одређивања истог изјашњавања о националној припадности. У ствари, могло би се сматрати, да тек комбиновањем елемената (а) и (б) добијамо један довољан стартни темељ за плаузибилно одређивање националног идентитета, ослобођеног приговора конвенционалистичких произвољности. Тај темељ се онда даље надограђује, комплетира путем (в). То се евентуално, пре свега у случају интелектуалаца, може заокружити још и кроз (г). Премда се при овом или оном појединачном изјашњавању у погледу националног идентитета тежиште, акценат може стављати више на једне, мање на друге, ипак би једно регуларно повезивање компоненти (а) и (б) смело дакле представљати онај темељ, који у стандардном случају даје *подлогу укупном* националном идентитету! (Изузимајући ту наравно претходно истакнуте случајеве ентички хетерогеног састава фамилије, одн. етничке мешовитости родитељског пара, као такође и особене случајеве досељеника, тј. миграционих популација.) Када би пак то повезивање заправо било регуларно? Одговор би могао да гласи: онда када, без деловања извесних оправдавајућих спољних утицаја (или евентуално и дуготрајнијих асимилационих притисака) било каквог облика у правцу прилагођавања свагдашњој актуелној животној средини, изостану девијације у смислу једног *самовољног отклона* од иначе доказивог ентичког порекла, тј. компоненте (а) као *антрополошке константе*. Конкретно, ако су некеме оба родитеља Руси, и потиче из фамилије потпуно или убедљиво хомогеног ентичког састава, онда се може најпре сматрати нерегуларним да тај исти појединац себе разуме тако, као да није Рус, већ неко други, субјект припадајући некој сасвим другој нацији. Напротив, под претходно дефинисаним условима, регуларним би се опште узевши могло сматрати једно конфирмативно надовезивање (б) на (а) као на једно објективно упориште, уместо њиховог дивергирања. Наравно, изузимајући при том већ назначене особене случајеве, код којих се (евентуално у извесној мери хетерогени етнички састав фамилије) активним присуством компоненти (в) и (г) оправдава, тј. може легитимисати *дивергенција* компоненте (б) у односу на (а). Премда су позитивно-правне одредбе великог броја земаља такве, да се девијације у назначеном смислу, тј. отклони од (а) путем (б) не само не санкционишу, него штавише третирају као питање признавања права на слободно изјашњавање, изражавање свог личног националног осећања, и слично. Назначена врста поступања при одређивању властитог националног идентитета не може се сматрати никаквим прекршајем, кажњивим делом, попут нпр. лажног представљања. Што пак не значи, да смо обавезни сматрати га увек, у свим случајевима и сасвим

легитимним, или чак узорним – чак и онда, када претходно утврђене могуће оправдавајуће околности нису дате!

Најзад, могући су и случајеви у иностранству, од српских родитеља рођених интелектуалаца, који не владају српским језиком и национално се не изјашњавају као Срби, а пружају релеватне доприносе науци. У таквим случајевима се дати аутори тешко још могу једнозначно сврставати у српску филозофију у стриктном смислу те речи, али их се ипак може наводити и спомињати као ауторе делимично, или евнтл. потпуно српског порекла.

Претходна разјашњења бих сматрао упутним такође с обзиром на присутну праксу, да се свеколики аутори који су неко време живели и стварали у *Србији* паушално квалификују као *српски* филозофи, а њихове концепције као делови *српске* филозофије. Стандарднијим бих напротив сматрао третирање израза „српски” као националног предиката у претходно назначеном, темељном смислу. Тиме наравно није забрањено, да у оквирима укупне историје филозофије „у Срба” (читај: *међу* Србима) буду помињани такође и поједини други и даљи аутори, који управо нису етнички Срби, но чији су живот и дело неко време били везани за Србију, стога, уз једно чисто *контекстуалистичко* разумевање израза „српски”. У последњем смислу би се дело Игора Приморца (као етничког Хрвата) из периода седамдесетих година могло сматрати саприпадним српској филозофији, док се укупно дело Гаје Петровића (као етничког Србина) може сматрати саприпадним хрватској филозофији, при чему би онда у датом склопу вероватно било примереније, користити израз *србијански*, полазећи од имена средине, тј. саме државе, те говорити о „*србијанској* филозофији”. Прво би ипак могли сматрати *примарним*, а друго јасно *секундарним* могућим приступом при разграничавању српске филозофије и писању њене историје. Тиме уопште не желим рећи, да други приступ не би био легитиман, већ да њему пре припада један статус изведеног, дервисаног него ли базичног, изворног говора о „српској (односно „србијанској филозофији”).

У односу на наше полазно питање шта је то *српска филозофија*, сада можемо рећи, да под тим у изворном смислу речи превасходно можемо сматрати *оне филозофске концепције, које стварају и заступају аутори, који су персонални носиоци српског националног идентитета* у претходно објашњеном модусу. А то даље значи пре свега аутори, који у односу на питање припадности том идентитету испуњавају одредбе (а) и (б), уз могуће али не и безусловно обавезно испуњавање такође одредбе (в) и (г), као мање обавезујуће, премда не и сасвим ирелевантне одредбе. Друга варијанта

би у складу са претходно изложеним могла бити и та, да одређени аутори испуњавају одредбе (б) и (в), уз евентуално испуњавање и додатне одредбе (з), али не, једнозначним начином, и одредбу (а). Најзад, остаје и она могућност чисто контекстуалистичког разумевања националних предиката, па тако и оног „српски” (или боље „србијански”), у изложеном смислу, које се међутим не може сматрати примарним и меродавним, већ пре изведеним и секундарним.

Надам се, да сам претходним разматрањима у одређеној мери допринео разјашњењу појмова *национале (са)припадности*, те „српског филозофа”, односно „српске филозофије”. Дата објашњења могу онда бити узета и као модел за одређивање ширег појма *српског интелектуалца*, те послужити и као подлога за обликовање појма *српске духовности*. Она најзад могу бити од значаја у односу на артикулисање *саморазумевања* српских стваралаца уопште у ери мундијализације – с погледом и на будућност те даље перспективе опстајања и развоја једног народа у његовом својственом идентитету, родовско-етничкој и културној самосвојности.

ЛИТЕРАТУРА:

- Марковић, М. (1999) *Друштвена мисао на граници миленијума*, Београд.
- Насоhen, М. Н. (2000) *Karl Popper – The Formative Years, 1902-1945*, Cambridge.
- Атанасијевић, К. (2006) *Српски мислиоци*, Београд.

Dragan Jakovljević

University of Montenegro, Faculty of Philosophy, Nikšić, Montenegro

TOWARDS UNDERSTANDING OF NATIONAL
BELONGING, *SERBIAN PHILOSOPHERS* AND
SERBIAN PHILOSOPHY

Abstract

This discussion involves different aspects of multidimensional phenomenon of national belonging and additionally relates to the definitions of “Serbian philosophers” and “Serbian philosophy”. A thesis is defended that, in order to understand and determine national co-belonging it is most appropriate to locate it in the cross section of basic ethnic identity of the genus on the one side and further constitutive cultural/historical identity on the other side, further to be explained through their fusion. Nation co-belonging actually has three dimensions: genetic/generic, personal/decisionistic and cultural/historical. In this regard, Serbian philosophy is then defined in its basic sense as primarily those concepts created and defended by authors – personal holders of Serbian national identity.

Key words: *national belonging, Serbian philosophers, Serbian philosophy*

Снежана Петровић, *У предвечерје*,
оловка на папиру, 25 x 20 цм, 2017.